

în vorbirea oamenilor incuți de pretutindeni, care utilizează, de preferință, propoziții principale (parataxă). — Pag. 193: în limba aranta lipsesc numeralele. Undeva autorul spune că, pentru a număra, indivizii care o vorbesc întrebunțează câteodată degetele. Acest procedeu a fost și este utilizat și pela noi, într'o vreme, desigur, foarte des; așa se explică, probabil, izolarea *a număra pe degete*.

Iorgu Iordan.

N. S. Trubetzkoy, *Grundzüge der Phonologie*. (*Travaux du Cercle linguistique de Prague* 7.) Praga 1939. 271 pag. 8°.

Al șaptelea volum al cunoscutei publicații *Travaux du Cercle linguistique de Prague* a fost consacrat unei lucrări a lui N. S. Trubetzkoy, lucrare de sinteză în domeniul fonologiei, adică lucrare în care se tratează toate problemele pe care le pune această disciplină. Pentru a fi preciși, ar trebui să spunem că materia tratată este fonologie generală ('general' în sensul în care se vorbește de o lingvistică generală, de o fonetică generală), dar această expresie nu este întrebunțată de fonologi. Cartea cuprinde, exact sau cu modificări și adause, articolele de fonologie generală pe care Trubetzkoy le-a publicat pînă acum separat sau în periodice. Lingviștii vor dispune de acum încolo de o operă în care să se găsească adunate toate părerile lui Trubetzkoy din domeniul fonologiei generale, păreri care interesează în cea mai mare măsură, el fiind învățatul care a contribuit cel mai mult la crearea fonologiei și la dezvoltarea ei în direcția în care s'a dezvoltat această disciplină dela 1929 încoace. De altfel această lucrare rămîne și singura carte de fonologie generală accesibilă la mai multă lume, căci lucrarea similară a lui N. van Wijk, apărută la Haga în 1939, e scrisă în limba olandeză.

Cartea de față nu este supt forma pe care o voia autorul. Acesta, care a lucrat la ea pînă în ultimele săptămîni ale vieții sale, a murit înainte de a o termina, la 25.VI.1938. Ar mai fi trebuit să urmeze aproximativ 20 pagini de tipar, care să cuprindă un capitol despre semnalele delimitative ale frazelor („Grenzsignale der Sätze“) și o concluzie. Textul apoi n'a căpătat redacția definitivă. Autorul ar mai fi voit să adauge și alte lucruri, printre care trimiteri la unele studii. El voia să adopte și un sistem de semne unic pentru transcrierea fonologică, dar acest plan n'a putut fi realizat, și mai întotdeauna se întrebunțează semnele care sînt în uz pentru fiecare limbă. Lucrarea de față cuprinde apoi numai ceea ce se poate numi fonologie statică sau sincronică (Trubetzkoy o numește sincronică sau descriptivă, pag. 30), nu și ceea ce se poate numi fonologie evolutivă sau diacronică (sau, pentru a accepta termenul obișnuit la

Trubetzkoy și alți fonologi, istorică), și nici geografia fonologică și morfonologia. Pe acestea autorul intenționa să le trateze într'un al doilea volum, care însă n'a putut fi scris (informațiile pe care le dau în acest alineat, le-am luat din *Prefața* cărții).

Nu vom mai arăta ideile din această lucrare, pentru că, în general, ele sînt cunoscute, și nu le vom face nici critica, pentru că această critică a fost făcută de noi altădată (în articolul *Constituirea unei fonetici care să nu fie fiziologie și acustică*, publicat în *Bul. Inst. Fil. Rom.* V). Trebuie să spunem însă că în ultimii ani ai vieții sale Trubetzkoy și-a schimbat, în parte, părerea pe care o avea despre fonem, și anume și-a schimbat-o în sensul vederilor noastre expuse în articolul citat. Bineînțeles, schimbarea s'a făcut fără ca autorul să fi cunoscut critica noastră. Faptul arată că obiecțiile aduse în articolul nostru sînt mai întemeiate decît crede d-l Al. Graur în *Viața Românească*, 1939, nr. 8, pag. 156-157. Mai întîiu de toate Trubetzkoy a părăsit orice încercare de a defini fonemul prin termeni psihologici. Mai înainte, pentru el, sunetul era vibrația aerului plus percepția, iar fonemul era reprezentare. Vezi articolul nostru § 8-9, dar și 11. Dealtfel nici atunci termenul 'reprezentare' nu intra în definiție, căci și atunci Trubetzkoy era împotriva psihologismului fonologic (deși, cum am arătat noi în articolul nostru, pag. 82, nota 1, el era, de fapt, psihologist), dar nu era considerat ca nepotrivit cu fonemul. În cartea de față se respinge însă categoric că fonemul ar fi reprezentare (pag. 37), ceea ce înseamnă că tocmai acum psihologismul concepției sale anterioare a fost înlăturat.

Asupra acestei schimbări de concepție autorul atrage singur atenția la pag. 37-41, unde face critica unora din părerile sale anterioare. Dar schimbarea de concepție se vede și din felul cum înțelege el fonetica și fonologia (*Einleitung*). Astfel, la pag. 7, autorul arată că fonetica este o știință a vorbirii, pecînd fonologia o știință a limbii (terminii 'vorbiire' și 'limbă' sînt luați în înțeles saussurian), iar la pag. 13-14 definește fonetica: „die Wissenschaft von der materiellen Seite der (Laute der) menschlichen Rede“, și fonologia ca știință a funcțiilor pe care le îndeplinesc sunetele în limbă (limbă în sens saussurian) („Der Phonologe hat am Laut nur dasjenige ins Auge zu fassen, was eine bestimmte Funktion im Sprachgebilde erfüllt.“ Prin 'Sprachgebilde' Trubetzkoy înțelege ceea ce Saussure numește 'limbă'). Din aceste discuții se vede că fonemul este, de fapt, tot ceea ce Trubetzkoy numește sunet, numai că nu sunetul ca element al vorbirii, ci sunetul ca element al limbii. Că e vorba de niște funcții ale sunetelor, iar nu ale altor elemente, se vede și din terminii adoptați în carte, atunci cînd se vorbește de aceste funcțiuni:

Schallfunktion (cf., de exemplu, titlurile celor două mari diviziuni ale cărții, diviziuni pentru care vezi mai jos, sau expresii ca: „Die einen Schalleigenschaften besitzen eine gipfelbildende oder kulative Funktion... Andere Schalleigenschaften erfüllen eine abgrenzende oder delimitative Funktion...”, dela pag. 29). Că fonemul se identifică cu sunetul, cu ceea ce nespecialistul înțelege prin sunet (căci în locurile citate Trubetzkoy a întrebuințat termenul ‘Laut’ sau ‘Schall’ cu sensurile pe care le are la nespecialiști), este tocmai ceea ce am susținut în articolul nostru (Partea I). Dar că fonetica se ocupă cu sunetul ca element al vorbirii, iar fonologia cu sunetul ca element al limbii, nu se poate admite. Lucrurile stau precum am arătat noi în art. cit., pag. 130, nota 1, unde am considerat sunetul (în sensul comun al cuvîntului, nu în cel dat de foneticieni) ca un element al vorbirii, întocmai ca și articulația, sau ca un element al limbii în sensul comun al acestui termen, care nu este cel saussurian, ci cel arătat de noi în art. cit., § 29 și 30. Limba, în sensul saussurian, nu poate fi decît o cunoștință memorată, deci ceva care nu există efectiv, ci numai virtual, iar cine crede că studiază limba studiază, de fapt, fenomene de vorbire. Mai este de adăugat că acum Trubetzkoy pune funcțiile distinctive și pe socoteala impresiilor acustice („Schalleindrücke”), de care vorbește, de exemplu, la pag. 29. Dar prin impresie acustică el înțelegea în lucrări anterioare tocmai sunetul, cu care nu trebuie să se ocupe fonologia. (Concepția că proprietățile impresiilor acustice au funcții distinctive este de altfel în contradicție și cu afirmația că fonologia se ocupă numai cu fapte ale limbii în sens saussurian.)

Cu privire la definiția ca reprezentare, Trubetzkoy spune, acum următoarele (pag. 37): „In Bezug auf das Phonem hat auch der Verfasser dieser Zeilen in seinen ersten phonologischen Arbeiten manchmal den Ausdruck „Lautvorstellung“ gebraucht. Dieser Ausdruck war verfehlt... Denn akustisch-motorische Vorstellungen entsprechen jeder phonetischen Variante, soweit die Artikulation durch den Sprechenden reguliert und kontrolliert wird. Es gibt auch keinen Grund, einige von diesen Vorstellungen für „bewusst“, andere für „unbewusst“ zu halten. Der Grad des Bewusstseins des Artikulationsprozesses hängt nur von der Übung ab. Bei einer besonderen Dressur kann man auch die nichtphonologischen Eigenschaften der Laute bewusst wahrnehmen—wodurch die sogenannte „Ohrenphonetik“ möglich ist. Somit kann das Phonem weder als „Lautvorstellung“ noch als „bewusste Lautvorstellung“ definiert und dem Sprachlaut (der phonetischen Variante) gegenübergestellt werden“. Toate aceste lucruri au fost susținute și de noi în § 20 al lucrării

noastre. Ceva mai jos (pag. 37-38) continuă : „Die Heranziehung der Psychologie muss bei der Definition des Phonems vermieden werden, denn das Phonem ist ein sprachwissenschaftlicher und nicht ein psychologischer Begriff. Jede Bezugnahme auf das „Sprachbewusstsein“ muss bei der Definition des Phonems ausgeschaltet werden. Denn das „Sprachbewusstsein“ ist entweder eine metaphorische Bezeichnung des Sprachgebildes („langue“) oder ein ganz vager Begriff, der selbst noch definiert werden muss und vielleicht gar nicht definiert werden kann.“ [Ba, în sensul de totalitate a faptelor lingvistice de care e conștient individul vorbitor, conștiința lingvistică poate fi definită, dar o asemenea realitate e variabilă dela un individ la altul, din moment ce conștiința faptelor lingvistice e o chestie de educație, de exercițiu.] Trubetzkoy consideră apoi (pag. 38) greșită părerea că faptele lingvistice, printre care și fonemul, dacă nu-s întotdeauna conștiente, sînt totuși „simțite“ de individul vorbitor (vezi § 20 al lucrării noastre) : „Auch die Ermittlung der „Empfindungen“ des „Sprachbewusstseins“ ist ein heikles und äusserst schwieriges Unternehmen. [Acest lucru este însă adevărat.] Dass das „Sprachbewusstsein“ nicht imstande ist, ein Phonem in sukzessive Teile zu teilen und dass alle Mitglieder einer Sprachgemeinschaft dieselben Phoneme „besitzen“ — das sind zwei ganz richtige Behauptungen, die aber keineswegs als Definition des Phonems betrachtet werden dürfen. Das Phonem ist vor allem ein funktioneller Begriff, der hinsichtlich seiner Funktion definiert werden muss. Mit psychologistischen Begriffen lässt sich eine solche Definition nicht durchführen“. Deaceea definiția dată fonemului (pag. 34) este tot cea care fusese dată la început de Cercul lingvistic din Praga : fonemul este unitatea fonologică (adică distinctivă) cea mai mică. Totuși ideia de relevanță este menținută (pag. 35) : „Man darf sagen, dass das Phonem die Gesamtheit der phonologisch relevanten Eigenschaften eines Lautgebildes ist.“ Ba încă, precum se vede, este vorba de relevanța însușirilor unei realități, pe care Trubetzkoy o numește ‘image fonetică’ (‘Lautgebilde’) și care nu poate fi altceva decît o realitate psihică, dacă vrem, chiar reprezentare. (Altădată Trubetzkoy aplica principiul relevanței la percepții. Vezi § 16, pag. 89 al lucrării noastre.) Apoi relevanța nu poate fi altceva decît un proces psihic, și a-nume sau transformarea din fapt neconștient în fapt conștient, sau perceperea unui fapt printr’un simț oarecare („simțirea“ de care era vorba mai sus). Admițînd în definiția fonemului expresii ca ‘image fonetică’ și ‘relevantă’, el a căzut din nou în psihologism, adică a ajuns din nou la reprezentare și la conștiința lingvistică sau la

„simțirea“ unor realități fonetice de către individul vorbitor. Psihologismul nu poate fi evitat în niciun fel, când este vorba de faptele lingvistice, care sînt fapte psihice.

Trebue să atrag apoi atenția asupra faptului că atitudinea noastră nu este numai de tăgăduire, ci și de aprobare. Apoi, dacă nu acceptăm întocmai teoriile lui Trubetzkoy, el nu rămîne mai puțin unul dintre înnoitorii lingvisticii din ultimul deceniu. Căci fonologia creată de dînsul cuprinde și alte note deosebitoare față de vechia fonetică, și anume ceeace s'ar putea numi funcționalism și structuralism (fonemul are o funcție, sistemele fonologice au o structură), note care au fost extinse de diferiți lingviști, mai toți în strînsă legătură cu Trubetzkoy, și la celelalte părți ale lingvisticii. Se vorbește dela 1930 încoace tot mai mult de o lingvistică funcțională sau de o lingvistică structurală (în 1939 a început să apară la Copenhaga și o publicație specială pentru aceasta din urmă, intitulată *Acta linguistica*). Cred nimerit să spun cîteva cuvinte despre ceeace ar fi trebuit să cuprindă volumul al doilea, mai întîiu pentrucă acest volum n'a mai putut fi scris de autor și apoi, pentrucă cele spuse despre materia pe care autorul intenționa s'o trateze acolo ne vor ajuta să înțelegem mai bine valoarea volumului tipărit.

În articolul nostru citat (§ 33) am spus că fonologia sau, cum preferăm să-i spunem noi, fonetica (ceeace fonologii numesc fonetică, fiind pentru noi o știință a vibrațiilor aerului și a articulațiilor) este legitimată numai ca știință sincronică, nu și ca știință evolutivă. Ca știință evolutivă este legitimată numai o fiziologie a mișcărilor articulatorii. Dacă lucrurile stau astfel, atunci faptul că Trubetzkoy n'a mai putut să scrie o asemenea operă nu este o pagubă mare pentru știință. Dealtfel fonologia istorică a fost creată de alți lingviști (R. Jakobson). Trubetzkoy s'a ocupat aproape exclusiv cu fonologia sincronică, ceeace poate dovedi că numai (sau mai ales) considerarea statică a limbajului cere crearea unei fonetici care să nu fie fiziologie și acustică.

Ceeace am spus despre fonologia istorică trebue să spunem și despre așa numita geografie fonologică. Mai întîiu această disciplină nici nu poate fi altceva decît fiziologie istorică, așa cum geografia lingvistică este lingvistică evolutivă. Apoi de fapt nu avem a face cu o geografie fonologică, ci cu o metodă geografică în fiziologie, tot așa cum geografia lingvistică nu este o disciplină nouă, ci o metodă nouă. Este probabil însă că acest capitol al volumului al doilea ar fi trebuit să trateze nu despre fonologia care ar corespunde capitolului *Constitution des langues* din *Le langage* al lui Vendryes sau

capitolului *Linguistique géographique* din *Cours de linguistique générale* al lui Saussure, dela care poate chiar se va fi inspirat Trubetzkoy. Căci ceea ce se ia în considerație la o astfel de geografie fonologică sînt sistemele fonologice în totalitatea lor, iar nu schimbări fonologice, cum ar trebui. O astfel de geografie fonologică a ajuns, de exemplu, la concluzia că există uniuni lingvistice (în cazul nostru, fonologice), alcătuite din mai multe limbi vecine, care au toate sisteme fonologice foarte asemănătoare. Trebuie totuși să recunoaștem că, dacă voim să dăm o explicație acestor fapte, trebuie să facem fonologie istorică. Deci geografia fonologică este un aspect al fonologiei istorice, iar capitolul corespunzător celui intitulat *Linguistique géographique* din cartea lui Saussure ar fi trebuit să trateze numai despre limbă și dialect și diferitele limbi speciale (bineînțelese, din punct de vedere fonologic).

În ce privește concepția despre morfonologie a lui Trubetzkoy, sîntem bine informați asupra ei din lucrări anterioare. El este, dealtfel, și creatorul acestei discipline. În lucrarea noastră, pomenită mai sus, noi am arătat însă că morfologia intră numai parțial la fonologie (sau, cum îi spunem noi, fonetică) (pag. 123-124) și, prin urmare, ea merită să fie tratată la fonologie numai într'atîta. Făcînd abstracție de aceasta, Trubetzkoy ne-a dat, deci, în singurul volum pe care l-a scris, tot ce era mai interesant în fonologie și merită să fie tratat deosebit, mai bine zis, tot ceea ce constituie fonologia cu adevărat.

Volumul tipărit cuprinde o introducere în care se discută deosebirea dintre fonologie și fonetică și raportul dintre fonologie și stilistică fonetică („Lautstilistik“), adică fonetica impresivă a lui Grammont, pe care însă Trubetzkoy o împarte (pag. 28-29) într'o fonetică stilistică și o fonologie stilistică. Cum se înțelege dela sine, numai ultima este fonologie, nu și cealaltă. Asupra fonologiei stilistice și foneticii stilistice, astfel cum le concepe Trubetzkoy, ar fi de spus cîteva lucruri, pe care le lăsăm însă pentru altădată.

Vom face acum cîteva observații asupra planului cărții. La ele am ajuns, numai pentru că am privit lucrurile din punctul de vedere exprimat de noi în *Constituirea unei fonetici care să nu fie fiziologie și acustică*.

Mai întîiu atrag atenția că în această lucrare nu avem nicio diviziune importantă care să fie consacrată fonologiei frazei și sintagmei (sau, ca să întrebuițăm expresia adoptată de unii fonologi pentru a desemna amîndouă aceste diviziuni ale fonologiei, fonologia frazei). Se vede, deci, că Trubetzkoy n'a considerat astfel de diviziuni ale fonologiei, pe care le-au propus S. Karcevskij și R. Jakobson, ca discipline deosebite în cadrul fonologiei, ci ca simple capi-

tole ale unei fonologii care nu mai trebuie numită fonologia cuvîntului și alături de care nu există decît o morfonologie (bine înțeles alături de fonologia istorică și geografia fonologică, care acum nu interesează). El a rămas, deci, pînă la sfîrșit cu concepția pe care o avea la început despre diviziunea fonologiei sau, în cazul cînd între timp a adoptat concepția celor doi, a revenit la această concepție. Ațititudinea aceasta este identică cu cea pe care am luat-o și noi în articolul nostru la § 28.

Materia întreagă este împărțită în două părți: una (pag. 30-241) intitulată *Die Unterscheidungslehre. Die distinktive oder bedeutungs-unterscheidende Schallfunktion*, și alta (pag. 241-261) intitulată *Die Abgrenzungslehre. Die delimitative oder abgrenzende Schallfunktion*. La pag. 29-30 Trubetzkoy distinsese însă și o funcție «gipfelbildende oder kulminative» a sunetelor, adică o simbolizare a unităților vorbirii prin accente. Probabil partea care trebuia să studieze aceste funcții urma să fie la sfîrșitul cărții și n'a mai putut fi redactată de autor. Din punctul de vedere al concepției noastre fonologia ar trebui să cuprindă însă numai două părți: una care să se ocupe cu distincțiile („Die Unterscheidungslehre”) și alta care să se ocupe cu semnalarea unităților. Am spus și în articolul nostru, la pag. 122, că așa numitele „Grenzsignale” nu semnalizează limite ale cuvintelor și ale unităților mai mari decît cuvintele, nu le delimitează, deci, ci semnalizează existența lor. În cartea de față, Trubetzkoy, vorbind — pentru prima oară, mi se pare — și despre o funcție culminativă, care arată numărul unităților, s'a apropiat de ce spusesem noi, *loc. cit.*, dar n'a rezolvat încă bine problema. Mai întîiu funcția numită de el culminativă nu poate fi numită astfel, pentru că acest termen nu spune nimic (un termen științific trebuie să arate despre ce este vorba). Apoi el nu și-a dat sama că funcția numită de el delimitativă este exact de aceeași natură cu cea numită de el culminativă. Dealtfel Trubetzkoy n'a înșirat nici aici toate faptele care contribue la stabilirea unităților. El nu pomeneste de identificarea unităților prin ordinea anumită a sunetelor, proprie fiecărui cuvînt, despre care am vorbit noi în articolul nostru, pag. 122. Sau, mai bine zis, pomeneste, dar nu acolo unde trebuie, ci în altă parte (pag. 34), unde dă definiția fonemului).

Doctrina distincțiilor este apoi expusă în următoarele șapte capitole: I. *Grundbegriffe*, în care se vorbește de opoziția fonologică și de unitatea fonologică și se dă definiția fonemului; II. *Regeln für die Bestimmung der Phoneme*; III. *Logische Einteilung der distinktiven Oppositionen*; IV. *Phonologische Systematik der distinktiven Schallgegensätze*; V. *Arten der Aufhebung distinktiver Gegensätze*; VI. *Die Pho-*

nemverbindungen și VII. *Zur phonologischen Statistik*. La această împărțire a materiei nu avem de obiectat decât că din capitolele V și VI trebuia făcut unul singur, care să fie intitulat: *Condițiile de apariție ale fonemelor* sau *Legile fonologice statice* (în terminii noștri, *Condițiile de apariție ale sunetelor* sau *Legile fonetice statice*). Căci, într'adevăr, în amândouă aceste capitole se studiază limitarea apariției (întrebuințării) sunetelor, fenomen care se poate formula în ceeace am numit altădată (vezi lucrarea noastră, § 19) legi fonetice statice, spre deosebire de legile fonetice cunoscute pînă astăzi sub acest nume, care sînt evolutive. Dealtfel și Trubetzkoy însuși a avut în minte strînsa legătură dintre aceste două capitole, căci la începutul capitolului VI spune că neutralizarea („Aufhebung”) opozițiilor fonologice nu este singurul fenomen important de pe terenul teoriei combinațiilor („Kombinationslehre”). Amîndouă capitolele s'ar fi putut intitula, deci, din punctul lui de vedere, *Kombinationslehre*.

Fiindcă în manualele de fonetică existente astăzi legile fonetice statice ale fiecărei limbi în parte nu sînt studiate și clasificate cum s'a făcut la fonologie, manualul de față poate servi din acest punct de vedere (al legilor fonetice statice) și ca un manual de fonetică (sau, cu terminul socotit necesar de noi, fiziologie a articulațiilor). Pe acest teren fonologii (în special Trubetzkoy) și-au creat merite foarte mari, și munca lor va trebui reluată în domeniul pur al articulațiilor.

G. Ivănescu.

Giacomo Devoto, *Storia della lingua di Roma*, Bologna, Cappelli, 1940. 429 pag. 4°. (În colecția: Istituto di Studi Romani. Storia di Roma, vol. XXIII).

Acum cîțiva ani în urmă, Institutul de studii romane alcătuia planul unei istorii a Romei în treizeci de volume, pentru care avea să obțină contribuțiile celor mai de samă istorici italieni de astăzi. Urmau să fie valorificate aici, în lumina noilor concepții și pe baza celor mai înaintate cercetări științifice, aspectele politice, literare, artistice, lingvistice, religioase, etc. ale Romei din timpurile de glorie, în legăturile lor organice cu epocile mai îndepărtate sau mai apropiate de vremurile noastre. Gîndul acestei vaste întreprinderi se sprijinea pe orgoliul îndreptățit și explicabil, în parte, al poporului italian de astăzi, care se simte continuatorul unei tradiții glorioase și înglobează în propria istorie națională un trecut de aproape trei milenii. El mai însemna apoi și un răspuns indirect și concret pentru cei ce acreditaseră părerea că istoria Romei, adevăratul spirit roman, cercetat aproape numai de străini, în primul rînd Nemții, n'a